
Милен Михов/M. Mihov

ВОЙНИТЕ ЗА НАЦИОНАЛНО ОБЕДИНЕНИЕ
(1912–1918 г.) В МИТОЛОГИЯТА НА
МАКЕДОНСКАТА ИСТОРИОГРАФИЯ

*The Wars of National Liberation (1912–1918) in the
mythology of the Macedonian historiography*

The history of wars in the Macedonian historiography forms an idea of Macedonia's destiny which is developing in a tragically repetitive spiral of conflicts, occupations and disunion. Bulgaria is the biggest and most dangerous enemy in this spiral. Its policy does not differ essentially from the policy of the rest of the Balkan countries and aims at seizing part of Macedonia in the pursuit of the San Stefano dreams.

Македонската историография представлява кодифицирана представа за историята на “Македония и Македонския народ”, материализирана в историческата книжнина на Република Македония в периода след Втората световна война. Нейният основен предмет е историческото битие на възприемания като единен и пътуващ във времето, от древността до наши дни, македонски народ. Етнонационализмът, въплътен в мита за “Македония и Македонците,” минимализира съдържанието на понятията. От категории, определящи пространството като земя на различни етноси, а народа като съвкупност от различни нации, те се превръщат в етноними. Така пространството от принадлежност на всички се превръща в собственост само на едни. От земя на всички народи Македония се превръща в земя на една нация.

Зараждането и развитието на македонската историография става в условията на реконструиране на Югославия като федерална държава под ръководството на югославските комунисти. Лишена от научни и институционални корени, без подготвени кадри и идеологически ограничена в рамките на марксизма, историческата наука е зачената като генетично свързана функция на държавната власт, упражнявана от югославското комунистическо ръководство. Миналото

се кодифицира чрез историографията така, както езикът се кодифицира чрез административно наложените правопис, граматика и лексика, или с други думи чрез превръщането езика на партия-държава в език на нацията. По подобен начин “историята на македонския народ” се диктува в партийни документи, решения и “съчинения” на партийните вождове, които се превръщат в “несъмнена истина”. На професионалните историци, които по своя статут са държавни служители, им е оставена единствено задачата да издирват все повече и повече доказателства в подкрепа на “Истината”. Така историографията подменя историята и вместо път към миналото и себепознанието е средство за утвърждаване на настоящето.

Новата българска история е основно градиво в строежа на “историята на македонския народ”. Тя е прекроена чрез един географски определен македоноцентризм, възприемаш условните географски граници на Македония като сфера на изключителна историческа значимост с балкански и общоевропейски измерения. Обособеността на историческия обект е доведена до абсолютна различност спрямо всичко “съседно” и на първо място спрямо онова, което в Скопие разбират под България и българска история. Разграничаването определя и концептуалния антибългаризъм на историографската парадигма край Вардар.

Войните в новата българска история представляват важна част от тематиката на македонската историография. Петте военни конфликта, в които участва България между 1885 г. и 1945 г., заемат различно място в историческите изследвания. Ако сръбско-българската война е напълно игнорирана от вниманието на македонските историци, то Балканските и Първата световна война заемат централно място, определено от историческите последици, довели до подялбата на Македония¹.

Балканските войни са определени като преломен момент в историята на македонския народ. Историографията, създадена в Скопие, определя характеристиката на Балканския съюз и Балканските войни като реализиране на колективни усилия на съседните държави за разпокъсването и завоюването на Македония. В документите на комунистическата партия през първите години на Федерална Македония се възпроизвеждат оценките на Ленин за Балканските войни. Пред Първия конгрес на КПМ Л. Колишевски изтъква, че въпреки интересите на балканските монархии, Балканският съюз “обективно трябваше да даде своя принос за разкъсване на феодализма в Европейска Турция, за ликвидация на ония спирачки, които спираха икономическото развитие на Балканите”².

Тезата за обективно прогресивните последици от Балканските войни е изоставена в следващите години и изключителният акцент се поставя върху “разпокъсването на националната цялост”.

“Най-трагичната последици от Балканските войни за македонския народ е загубата на неговата национална цялост. Раздробен, той останал да се бори против три поробителски режима, които с всякакви средства се трудели да я обезсилят неговата национална самобитност”³.

Оценката за трагичните последици, сполетели македонския народ в трите части на Македония, е основополагаща в македонската историография. Първата подялба на Македония прекъсвала процеса на национално възраждане и създаване на национална държава, който и до днес оставал незавършен. Политическият прагматизъм от подобна националистическа теза е поддържането на открит въпроса за правата на македонските малцинства в съседните държави и вътрешната консолидация в рамките на югославското единство.

Географското разпокъсване се интерпретира като социално, икономическо и културно разделение, което води до забавяне на развитието на македонския народ⁴. Общата еволюция на македонската историография води по-късно до изоставяне на тезата за “закъснялата” нация и налагането на представата за “стандартните” общобалкански характеристики при формирането на македонската нация. В този смисъл последиците от Балканските войни са едновременно определени като трагедия, но и като катарзис за македонския народ⁵.

Важно място в тази конструкция заема тезата за завоевателния характер на българското участие във войните. Най-добре това било демонстрирано с българската окупация на Македония, която разкрила агресивните цели на България. Българското управление се определя като продължение на “българската пропаганда”, имаща за цел с “желязо и огън” да преследва денационализацията на Македония⁶.

В македонската историография много рядко се обръща внимание на мястото на войната в плановете на ВМОРО, което е лесно обяснимо с възприетата романтична теза за самостоятелното освобождаването на народа. Проблемът се засяга частично във връзка с Илинденско-Преображенското въстание и се обяснява със слабостите на ръководителите на революционното движение, които се обърнали за помощ към европейските сили и България⁷.

Историческите факти за участието на българите от Македония в Балканските войни са подчинени на формулата за завоевателната война, в която “македонците” са обект на голямата политика. Упорито се отстоява твърдението за еднаквото отношение на македонското население към армиите на балканските страни и следователно участието на македонските бежанци и местното население на българска страна не може да се определи като белег за политическа и национална ориентация. Незнаещият народ в началото на Първата балканска война изразил “своята радост и готовност да участва в борбите”, но на “македонския народ не му били познати тайните завоевателни планове на сръбските, българските и гръцки съюзници”. Народните маси вярвали, че с изгонването на османските поробители бъдещето ще им се подобри ..., че техните съседи и братя ще им помогнат в извоюването на своята свобода”⁸.

Масовото присъединяване на македонските българи в армията, опълчението и партизанските отряди е обяснено с незнанието и заблудата на народа, което е передното възкресяване на теорията за аморфната маса.

“Българската държава грубо манипулирала с освободителните стремежи на македонския народ. В името на освобождението, тя със своята пропаганда привлякла или мобилизирала 15 670 войници от Македония”⁹.

Проблемът с пълното отсъствие на “македонски национален субект” по време на Балканските войни е “решен” чрез митологизирането на Я. Сандански и неговото скромно участие във военните действия. Наивно и романтично неговият отряд е определен като самостоятелна македонска войска, имаща самостоятелен принос в колективните действия на съюзниците при освобождаването на Солун. Самото влизане на четниците на Я. Сандански в града в състава на предните части на Седма Рилска дивизия, чиито победи са причината за капитулацията на турския гарнизон, е представено като значимо и символично¹⁰.

Втората балканска война се разглежда като продължение на завоевателната политика на балканските държави. Причините са в противоречията за подялбата на Македония. България е най-големият противник и виновник за началото на военните действия, довели до дележа на Македония. Дори и в началото на двадесет и първи век е в употреба типичният от времето на Югославия негативизъм към България. Той намира израз в морализиращи определения, като в заслужаващия да бъде запомнен цитат – “хипнотизирани от своята суета и самолюбие на 29 юни 1913 г. българските войски преминали в общо нападение срещу сръбските и гръцки войски”¹¹.

Избухването на Тиквешкото въстание в хода на войната влиза в противоречие с конструирания модел на македонската историография. Подобен е и въпросът с Охридското въстание. В претенциозно озаглавената, но твърде посредствена като съдържание “Военна история на Македония”, двете въстания на българите във Вардарска Македония срещу сръбската власт са интерпретирани в духа на народния инфантилизъм. В Тиквешко въстаниците били излъгани първо от сръбското командване, което обещавало временно управление, а след това и от “четите на ВМРО и българската страна”, въпреки това въстаниците имали “високо изразения македонския национален характер”. По време на Охридското въстание през септември 1913 г. населението отново било подведено от четите на организацията, които се оттеглили и оставили на народа единствено жертви, материални загуби и “омразата” на сръбската власт¹².

Един от редките пробиви в оловния похлупак на комунистическата историография е документалният сборник за Тиквешкото въстание, издаден от Архива на Македония през 2001 г. Публикуваните документи са преобладаващо от български произход и недвусмислено представят българския характер на въстанието¹³.

Подписването на Букурещкия договор е определено като постигане на взаимен баланс на интересите и е вследствие на поражението на България. Въпреки това се изтъква, че по същество всички държави постигат в по-голяма или по-малка степен своите антимакедонски амбиции¹⁴.

Македонската историография поддържа един своеобразен ретроспективен ревизионизъм към Букурещкия договор. Постигнатото в румънската столица споразумение имало само “прелиминарен” характер и като такава “не представлявал и не можел да представлява трайно решение за осигуряването на мира на Балканите”. Влагайки в понятието македонски въпрос създаването на македонска национална държава, се изтъква, че договорът породил искания за ревизия още по време на мирната конференция. Тези претенции идвали от българска страна, но били насочени към създаването на Велика България. Влизането на България в Първата световна война и подписването на съюзните договори с Германия и Австро-Унгария довели до “формално анулиране на Букурещкия договор като международно правен документ”¹⁵. Тезата за международно правната нищожност на резултатите от Балканските войни е проблем не само на историографска интерпретация, но и на политически дискусии, в които историците с партийни билети вземат активно участие¹⁶.

В историческата книжнина, отпечатана край Вардар, Първата световна война се интерпретира в тясна връзка с Балканските войни и по своята същност представлява антитеза на войните за национално обединение. Българската “експанзия” към вече завоюваната Македония не се различавала по същество от политиката на Гърция и Сърбия, но донесла огромни страдания на македонското население и превърнала страната в поле на разорителни бойни действия. Навлизането на българските войски и създаването на Солунския фронт е следващата подялба на Македония, която била поставена под различна окупация. “Българската окупация” е наложена във Вардарската, а Антантата окупирала Егейската част¹⁷.

Активната роля на ВМРО в подготовката на войната и действията на нейните чети във Вардарска Македония намират своето обяснение в рамките на тезата за “великобългарския върховизъм”. Т. Александров е квалифициран като “върховистки главатар” и ръководител на диверсионните действия в началото на войната¹⁸.

Историографският дебат в последните години за ролята на легендарния водач на ВМРО засяга и проблема за българското участие в Първата световна война. Димитър Галев, изследовател и краевед от Струмица, отправя предизвикателство към официалната историография с биографичната си книгата за Т. Александров. Отговорът на казионните историци е остро критичен и по същество повтаря наложените партийни клишета от времето на титова Югославия¹⁹. Огромният “грех” на автора е неговата теза за освободителния характер на Балканските войни и Първата световна война.

“Основната характеристика, на която е подчинена книгата на Д. Галев, е неговия възглед, че Балканските войни и Първата световна война били освободителни. Подялбата и окупацията на Македония се разглежда от български, а не от македонски аспект. Според него, Македония била окупирана от Сърби и

Гърци, докато от Българите се борели за нейното освобождение. Освен окупацията на Вардарска и Егейска Македония Галев не споменава, че пиринският дял също така бил окупиран от страна на България²⁰.

Проблемът за “българската окупация” на Вардарска Македония е широко интерпретиран и винаги натоварен с негативно съдържание в македонската историография. Той постоянно се отнася към митологизираната представа за неделимата и устойчива цялост на територията и народа. Солунският фронт се възприема като разделителна линия между двете части на Македония, окупирани от България и силите на Антантата. Между режима на Антантата в Южна Македония и българския в Северна Македония нямало разлика, въпреки опитите на българските власти “да създават впечатление за еднакво третиране на Македония и България, което било само привидно”. Тежките последици за българската страна от продължителните военни действия, огромните жертви, материални разходи и разрушенията са представяни като изключително и специфично положение на македонския народ, което породило масовото недоволство, намерило израз в антивоенното движение и войнишките бунтове на фронта²¹.

Македонските историци са изправени пред проблема да намерят самостоятелен “македонски” субект по време на войните и последвалата нова подялба на Македония. В търсенето на изход, сред факторите на македонското национално движение са поставени наследниците на левицата във вътрешната организация. Дейността на Временното представителство на бившата ВМОРО се представя като защита на македонската самостоятелност. Дими Хаджидимов и бившите съратници на Я. Сандански, между които преобладаващата част произлизат от пределите на България, са прогласени за “непримирими борци срещу великобългарския, великогръцкия и великосръбския върховизъм и национализъм”. На възкресения след трагичния край на Първата световна война политически сепаратизъм се отдава мястото на необходимото свързващо звено в непрекъснатата верига на националната приемственост²².

Периодът след Балканските и Първата световна война се разглежда като най-тежкия в развитието на македонския народ. Търси се обяснение както в “субективни”, така и в “обективни” фактори. В случая “народът” замества марксистко-ленинското разбиране за работническата класа като съзнателен творец на историята. Историческите недостатъци на съзнателния фактор са една от основните причини за трагизма на историческото битие. През годините на “пре-родбата”, поради дейността на чуждите пропаганди, македонският народ не “успял да развие своя македонска образователна система на македонски език, с македонска образователна програма по история, география, литература и т.н.” Поражението на “македонското национално революционно движение и на македонската национална идея” след Илинденското въстание и особено в годините на войните 1912–1918 г., или “с една дума незавършеният процес на конституиране на македонския национален индивидуалитет имали силно влияние върху цялостното положение, в което се намирал македонският народ”.

Сред обективните причини се посочват поредица от фактори, като прекъснатите контакти между отделните части на Македония и на македонската емиграция, политиката на денационализация и асимилация на държавите завоевателки, прекъсване на досега на младите генерации с духовото богатството на македонския народ, превръщане на македонското движение в инструмент на чужди национални интереси и разпусчане на ВМРО и ВМРО (Об.), които, въпреки различията, покривали цялата територия и обединявали целия македонски народ. С тяхното разтуряне се слага край на съществуването на единен “политически субект” за трите дяла на Македония. Вследствие на което настъпват процеси на дезинтегриране на македонския народ²³.

***

Историята на войните в македонската историография формира една представа за съдбата на Македония, която се развива в трагично повтаряща се спирала от конфликти, окупации и разпокъсване. В тази спирала България е най-големият и опасен противник. Нейната политика по същество не се различава от политиката на останалите балкански държави и има за цел заграбването на части от Македония в преследването на Санстефанските блянове.

БЕЛЕЖКИ

¹Виж по-подробно библиография по въпроса в: Историографија на Македонија 1965–1975. Т. I, Ск., 1982, 79–91; Историографија на Македонија 1976–1980. Т. II, Ск., 1987, с. 77, 104 и сл.; Историографија на Македонија 1981–1985. Т. III, Ск., 1990, с. 85, 126–128; Историографија на Македонија 1986–1995. Т. IV, Ск., 1997, 115 (за Балканските войни), 116 (за Първата световна война); **Абаџиев, Г.** Балканските војни и Македонија. Ск., 1958; **Битоски, Кр.** Положбата во Вардарска Македонија за времето на бугарската окупација (1915–1918) – ГИНИ, СК., 1960, № 1–2, 47–80; **Стојчев, В.** Воена историја на Македонија. Ск., 2000; Српски извори за историјата на македонскиот народ 1912–1914 г. Српски извори за општествено-политичката, економската и културно-просветната положба на Македонија по Балканските војни (од март 1912 до август 1914). Избор, редакција и коментар д-р Г. Тодоровски. Ск., 1979; Революционерните борби во Тиквешјата. Спомени и материјали. Кн. 1 и 2, Ск., 2001. **Битоски, Кр.** Положбата во Вардарска Македонија за времето на бугарската окупација (1915–1918) – ГИНИ, СК., 1960, № 1–2, 47–80.

² **Колишевски, Л.** Аспекти на македонското прашање. Ск., 1980, с. 23 и сл.

³ Историја на македонскиот народ. Т. 2, ИНИ, Ск., 1969, с. 381.

⁴ **Николов, К.** За македонската нација, Ск., 1948, 38-39.

⁵ Историја на македонскиот народ. Т. IV, Македонија меѓу Балканските и Втората светска војна (1912–1941). Редактор д-р Иван Катарџиев, ИНИ, Ск., 2000, 5–6.

⁶ **Мојсов, Ј.** Погледи во минатото. Блиско и делечно. Ск., 1977, 42–43.

⁷ **Тодоровски, Г.** Македонското прашање и реформите во Македонија. Од дипломатската историја на македонскиот народ. Ск., 1989, 131–132. За войната в плановите

на ВМОРО виж: **Михов, М.** Войната между България и Османската империя в плановете на българското националноосвободително движение в Македония и Одринско (1903–1908). – В: Армия, държава, общество. Юбилейна научна конференция посветена на 50-годишнината от създаването на Централния военен архив. Велико Търново, 5 октомври 2001. 141–150.

⁸ Историја на македонскиот народ. Т. 2, ИНИ, Ск., 1969, с. 364.

⁹ Историја на македонскиот народ. Т. IV ... с. 54 и сл.

¹⁰ Историја на македонскиот народ. Т. 2, ИНИ, Ск., 1969, 367–368; **Стојанов, П.** Односот на Јане Сандански кон Првата балканска војна. – В: Зборник на трудове од научниот собир “Јане Сандански и македонското националноосвободително движење”. Ск., 1976, с. 119; Романтичниот наивитет в интерпретирањето на Ј. Сандански и днес е поддржан с јасни и прагматични политически цели. През 2005 г. МАНУ организира юбилејната сесия по повод деветдесет години от смртта на войводата тържествено открита от Председателот на академията в присъствието на министър-председателя Владо Бучковски и първия президент на обявилата независимост Република Македония Киро Глигоров. От заявените 29 доклада само един се отличава със своята научна обективност, докато всички останали възпроизвеждат утвърдените историографски клишета. Председателот на академията Цв. Грозданов в своето официално слова определя влизането на отряда на Сандански в Солун “съвместно” с гръцките войски като принос в освобождаването на Македония. В. Стойчев разглежда “военната дейност на Яне Сандански” и прави опит да докаже, че тя била насочена неизменно към освобождението и запазване на целостта и независимостта на Македония. Единственото изключение е З. Тодоровски, който в своя доклад разглежда идейното наследство на Сандански и прави обективна оценка за неговото мястото в българското революционно движение. Виж: “Јане Сандански и македонското освободително дело. По повод 90 години од убиството. МАНУ. Ск., 2005. (под печат. Изложеното е от личните бележки на автора).

¹¹ Историја на македонскиот народ. Т. IV ... 23–47.

¹² **Стојчев, В.** Военa историја на Македонија. Ск., 2000, с. 560, 584.

¹³ Революционерните борби во Тиквешијата – спомени и материјали. Кн. 1 и 2, Ск., 2001.

¹⁴ Историја на македонскиот народ. Т. 2, ИНИ, Ск., 1969, 376–377.

¹⁵ **Миноски, М.** Ставот на европските сили спрема Букурешкиот договор на Балканските држави од 1913 г. – В: Европа и македонското прашање. Материјали од научниот симпозиум Делчево 29, 30 септември и 1 октомври 1994 г. Делчево, 1995, 200–204.

¹⁶ ДАРМ, Ф. 427, оп. 154, а. е. 10, л. 490–492. Съвещание на ЦК на СКМ по проблемите на македонските малцинства в съседните държави и идейно-политическата активност на СКМ. Стенографски бележки. 18 януари 1967 г. Бъдещият академик и настоящ член на висшето партийно ръководство Ив. Катаржиев определя, че подобни съвещания са най-добрият начин за проверка на “усвоената политика” на партията и способстват за организация на “собствените действия”. Според него основен принцип в “политическата активност” партията и дирижираната историография е не признаването на Букурешкия и Парижкия мирен договор. “Те са правени без нас и против нашата воля” и това не може да се позволи от историята и заветите на Гоце Делчев и Дамян Груев – заявява пред най-висшия партийен орган родният в България скопски историк.

¹⁷ Историја на македонскиот народ. Т. 2, ИНИ, Ск., 1969, 401–416.

¹⁸ Историја на македонскиот народ. Т. 2, ИНИ, Ск., 1969, с. 387.

¹⁹ **Стојчев, В.** Димитар Галев “Тодор Александров – од автономија до самостојна држава. Ск., 1995, 198 с. – ГИНИ, Ск., 1996, № 2, 224–238; **Пандевски, М.** “Чедо” на распадот на класическата ВМРО. Тодор Александров во фокусот на “новата” митоманија – Македонија, Ск., Бр. 524, XII, 1996, 34–36. Основен представител на линијата за историческа реабилитација на Т. Александров е бившият директор на Архива на Македонија **З. Тодоровски**. Вид: **Тодоровски, З.** Активноста на врховистичките чети на Тодор Александров во Брегалничкиот округ (1918–1924) – В: Штип и Штипско во Народноослободителната војна 1941–1945. Кн. 1, Ск., Матица македонска, 2000–2001. с. 269–300. Тодор Александров. Се за Македонија. Документи 1919–1924. , Избор, предговор и редакција Проф. д-р Зоран Тодоровски. Ск., 2005.

²⁰ **Стојчев, В.** Димитар Галев “Тодор Александров ... с. 230.

²¹ Историја на македонскиот народ. Т. 2, ИНИ, Ск., 1969, 401–416; Историја на македонскиот народ. Ск., 1988, 208–209.

²² **Картов, В.** Борбата на македонскиот народ ... с. 180 и сл.; **Тодоровски, Г.** Големите европски ... 31–37; **Катарџиев, Ив.** По врвиците на македонската историја. Ск., 1986, 46–199.

²³ Историја на македонскиот народ. Т. IV, Македонија меѓу Балканските и Втората светска војна (1912–1941). Редактор д-р Иван Катарџиев, ИНИ, Ск., 2000, 549–550.